

ΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ ΩΣ ΜΕΣΟΝ ΚΑΛΑΙΣΘΗΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ὑπὸ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Ι. ΞΕΑΡΧΟΠΟΥΛΟΥ
Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Α') Σκοποὶ καὶ σημασία.

Ἡ παιδαγωγικὴ σημασία τῶν εἰκόνων εἶναι ὑψίστη. Αὐταὶ ἀποτελοῦσι μέσον ἐποπτικόν, ἐξυπηρετοῦν σπουδαιοτάτους σκοποὺς τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας. Δὲν ἀπεδίδετο ὅμως πάντοτε εἰς αὐτὰς ἡ αὐτὴ σημασία. Ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ἐπεζητεῖτο ἐν τοῖς σχολείοις ἡ πρόσκτησις τῶν γνώσεων διὰ τοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου καὶ τῆς ἀναγνώσεως, ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων παρημελεῖτο. Βραδύτερον ὅμως, ὅτε ὑπὸ διαφόρων Παιδαγωγικῶν ἤρξατο ἐξαιρομένη ἡ σημασία τῆς ἐποπτείας, ἐκράτησεν ἡ γνώμη, ὅτι διὰ τῶν εἰκόνων δύναται νὰ ἐξυπηρετηθῇ ἄριστα ἡ ἀπαίτησις αὕτη καὶ εἰσήχθη ἡ χρῆσις αὐτῶν εὐρύτατα ἐν τοῖς σχολείοις. Ἐπὶ μακροὺς δὲ χρόνους αἱ εἰκόνες ἐθεωροῦντο ὡς τὸ ἀποκλειστικὸν ἐποπτικὸν μέσον καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο εὐρύτατα κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Καὶ τὰ σχολικὰ δ' ἐγχειρίδια τῶν ἐποχῶν ἐκείνων ἦσαν πλήρη εἰκόνων διαφόρου φύσεως.

Κατὰ τοὺς νεωτέρους ὅμως χρόνους ἐχαλαρώθη πῶς ὁ ὑπὲρ τῶν εἰκόνων ἐνθουσιασμός καὶ περιορίσθη ἡ χρῆσις αὐτῶν ὡς μέσου ἐποπτικοῦ, ἀποδοθείσης μείζονος σημασίας εἰς τὴν ἐπισκόπησιν αὐτῶν τῶν πραγμάτων, καὶ μάλιστα ἐν τῇ φυσικῇ των θέσει. Ἠγέρθησαν δὲ καὶ ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων. Σήμερον ὅμως χάρις ἅφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰς παιδολογικὰς ἐρεῦνας, τὰς ἀναφερομένας εἰς τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον γεννῶνται αἱ ἐποπτεῖαι, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱκανότητος τοῦ παρατηρεῖν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν καλαισθητικῶν συναισθημάτων κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ ἅφ' ἑτέρου εἰς τὴν κίνησιν τὴν ἀποσκοποῦσαν τὴν καλαισθητικὴν ἀγωγὴν τῶν παιδων, ἀπεδόθη εἰς τὰς εἰκόνας ἡ προσήκουσα παιδαγωγικὴ σημασία, ὠρίσθησαν ἀκριβῶς οἱ σκοποί, οἵτινες πρέπει νὰ ἐπιδιώκωνται δι' αὐτῶν καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ὀρθῆς χρήσεως αὐτῶν ἐν τῷ σχολείῳ.

Προσέτι δὲ αἱ νεώτεραι ἔρευναι τοῦ *E. K. Jaensch* καὶ τῆς Σχολῆς αὐτοῦ (*Eidetik*) ἐπιρρωννύουσι τὴν σημασίαν τῶν εἰκόνων ὡς μέσου ἐποπτικοῦ καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς χρήσεως αὐτῶν ἤδη ἀπὸ τῶν κατωτάτων ἡλικιῶν. Κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ εἰρημένου ἐρευνητοῦ ὑπάρχουσι παῖδες καὶ ἔφηβοι, ἔτι δὲ καὶ ἐνήλικοι, οἵτινες ἔχουσι τὴν ἰδιότητα νὰ διατηρῶσιν ἀναμνηστικὴν εἰκόνα τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν, τὴν ὁποίαν δύνανται καὶ μετὰ πάροδον χρόνου, κατὰ τὸν ὅποιον αὕτη διετέλει ἐν λανθανούσῃ καταστάσει, νὰ ἀναζωογονῶσι καὶ καθιστῶσιν ἀντιληπτὴν ἐκουσίως ἢ κατόπιν ἐρεθίσματος. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, ὅπερ ἀποτελεῖ διάμεσον μετὰ τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς παραστάσεως, ὀνομάζει ὁ *Jaensch* ἐποπτικὴν εἰκόνα (*Anschaungsbild*) καὶ ἀποδίδει εἰς αὐτὸ θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὸν ὅλον ψυχικὸν βίον, καθότι αὕτη ἀσκεῖ σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἰδίᾳ ἐπὶ τὴν μόρφωσιν τῶν κατ' αἴσθησιν ἐποπτειῶν καὶ τὴν ἀνάπλασιν τῶν παραστάσεων καὶ ἐπὶ τὸν σχηματισμὸν καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ἐννοιῶν. Ὡς εἰκὸς δέ, ἐὰν ἤθελεν ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ ἰδιότης αὕτη ὑπόκειται εἰς ἀσκήσιν καὶ ἐὰν ἤθελε καθορισθῆ ἀκριβέστερον ἢ ἐπίδρασις τοῦ νέου τούτου ψυχικοῦ στοιχείου ἐπὶ τὰ λοιπὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ ἰδίᾳ αἱ ἡλικίαι, κατὰ τὰς ὁποίας προσιδιάζει ἢ ἰκανότης τοῦ σχηματίζεσθαι αὐτό, θὰ προσλάβῃ ἢ χρῆσις τῶν εἰκόνων ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ παραστατικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου (1).

Τῶν εἰκόνων ἐνδείκνυται διττὴ χρῆσις ἐν τῷ σχολείῳ. Αὗται χρησιμοποιοῦνται ἄλλοτε μὲν χάριν τοῦ πραγματικοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ἄλλοτε δὲ χάριν τῆς μορφῆς, τῆς τεχνικῆς κατασκευῆς αὐτῶν. Ἐπιδιώκεται δὲ διὰ τῆς χρήσεως αὐτῶν ἡ ἐπίτευξις πλειόνων σκοπῶν. Ἐν πρώτοις εἶναι αὗται διὰ τοῦ περιεχομένου των ἄριστον ἐπικουρικὸν μέσον τῆς διδασκαλίας, συντελοῦσαι εἰς τὸν πλουτισμὸν τῶν γνώσεων τῶν παιδῶν καὶ συμπλήρωσιν τῶν ἐποπτειῶν, τὰς ὁποίας ἡ διδασκαλία γεννᾷ. Ἡ εἰκὼν, καίτοι ὕστερεῖ τῆς θέας αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὡς μὴ παρέχουσα ἅπαντα τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, ἐν τούτοις εἶναι πολύτιμον ἐπικουρικὸν μέσον τῆς διδασκαλίας. Ζωογονεῖ τὸν λόγον καὶ συμπληροῖ τὰ χάσματα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνος καταλείπει, ὑποβοηθεῖ

(1) Πρβλ. *E. K. Jaensch*, *Die Eidetik und typol. Forschungsmethode*, 1925. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Über den Aufbau der Wahrnehmungswelt und die Eidetik*. Zte Auf. Leipzig, 1927. *Τοῦ αὐτοῦ*, *Eidetische Anlage und kindliches Seelenleben*. Leipzig, 1934. *E. Liefmann*, *Untersuchungen über die eidetische Veranlagung von Schülerinnen einer höheren Mädchenschule*. Beiheft 48 Z. a. Ps. Leipzig, 1928. *M. Zimmermann*, *Eidetik und Schulunterricht*. Langensalza, 1931.

τὴν παιδικὴν φαντασίαν πρὸς ἐνέργειαν, καθιστᾷ εὐχερεστέραν τὴν παρατήρησιν κ.τ.λ. Διὰ τοῦτο δέ, οὐ μόνον ὅταν τὰ πραγματικὰ ἀντικείμενα ἔλλείπωσιν, εἶναι ἡ εἰκὼν ἀρίστη πηγὴ πρὸς πρόσκτησιν ὀρθῶν γνώσεων, ἀλλὰ καὶ ὑπαρχόντων τῶν πραγμάτων συμπληροῖ αὕτη τὴν παρατήρησιν αὐτῶν καὶ διευκολύνει τὴν βαθυτέραν αὐτῶν ἐπεξεργασίαν, ἰδίᾳ, ὅταν ταῦτα ἢ ἕνεκα τοῦ μεγέθους των, ἢ ἕνεκα τῆς κατασκευῆς των δὲν ἐπιτρέπωσιν ἀκριβῆ παρατήρησιν ἀπάντων τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν συνίστανται.

Περαιτέρω ἐπιδιώκεται σήμερον διὰ τῶν εἰκόνων ἡ καλλιτεχνικὴ τῶν παιδῶν ἀγωγή, ἡ ἰκανότης τοῦ ἀναγνωρίζειν τὸ ὄραϊον καὶ τέρπεσθαι ἐπ' αὐτῷ. Ἐχει ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ θέα τῶν εἰκόνων καὶ ἡ μετὰ συστήματος παρατήρησις αὐτῶν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, συντελεῖ, ὥστε νὰ ἀνοίγωνται οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ὄραϊον. Τέλος δὲ ἐπιδιώκεται διὰ τῶν εἰκόνων ἡ ἀσκήσις τῶν παιδῶν εἰς τὸ ὀρθῶς παρατηρεῖν. Ἐπομένως σχολεῖον, ὅπερ δὲν φροντίζει νὰ χρησιμοποιῇ καταλλήλως τὸ μέσον τοῦτο, κατ' ἀνάγκην θὰ ὑστερῇ ἐν τῇ ἐργασίᾳ του.

Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ περιορισθῶμεν εἰς βραχείας ὑποδείξεις περὶ τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων πρὸς καλαισθητικὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν

Β') Χρῆσις τῶν εἰκόνων πρὸς καλαισθητικὴν ἀγωγήν.

Πρὸς ὀρθὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων ὡς μέσου καλαισθητικῆς ἀγωγῆς θὰ χειραγωγήσωσιν ἡμᾶς τὰ πορίσματα τῶν γενομένων ψυχολογικῶν ἐρευνῶν περὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ καλαισθητικῶς παρατηρεῖν.

Κατὰ τὰ πορίσματα ταῦτα ὁ νεαρῶς ἡλικίας παῖς εἶναι ἀνίκανος νὰ ἀπολαύῃ καλαισθητικῶς τοῦ καλοῦ ἐν τε τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ. Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι ἐνωρίτατα ἀρχοῦνται προξενοῦντα εἰς αὐτὸν εὐαρέστησιν, καὶ δὴ πολλάκις ἰσχυροτάτην, χρώματα ζωηρὰ καὶ συνδυασμοὶ αὐτῶν, μορφαί, εἰκόνες, ἴσματα, ἀρμονικοὶ συνδυασμοὶ ἤχων ἢ καὶ ἀπλῆ διαδοχὴ ἤχων, συνδυασμοὶ κινήσεων κ.τ.λ. Ἡ πρωτογενὴς ὁμῶς αὕτη εὐαρέστησις εἶναι φύσεως διαφόρου τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκείνης ἀπολάυσεως, τὴν ὁποίαν παρατηροῦμεν παρὰ τῷ μεμορφωμένῳ ἀνθρώπῳ. Ἐν πρώτοις ἡ ἀρχικὴ αὕτη εὐαρέστησις τοῦ παιδὸς ἐπὶ τινι πράγματι εὐρίσκεται εἰς στενοτάτην ἐξάρτησιν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς κτῆσιν αὐτοῦ. Ἡ σπουδαιοτάτη ὁμῶς διαφορὰ μεταξὺ τῆς εὐαρεσθήσεως τοῦ παιδὸς καὶ τῆς τοῦ μεμορφωμένου ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι δὲν εἶναι ἡ μορφή τοῦ καλλιτεχνήματος, ἣτις ἐλκύει τὸν παῖδα, ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρευνῶν συνάγεται, ὅτι ἡ ἱκανότης πρὸς καλαισθητικὴν ἐπισκόπησιν εἰκόνων ἔχει ἀνάγκη ἀσκήσεως. Ἀπεδείχθη προσέτι διὰ τῶν ἐρευνῶν τούτων, ὅτι ἰσχυροτάτη εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῆς ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ παρὰ τῷ παιδί. Τοῦτο ἄλλως τε καὶ ἡ ἀπλή ἐμπειρία μαρτυρεῖ, δεικνύουσα ἐν πληθῆϊ περιπτώσεων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ὅτι ἡ ἐξέλιξις τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ ἐξαρτᾶται ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐπιδράσεων. Τραπὰ τούτου τεκμήρια εἶναι αἱ διαφοραὶ ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ ἀντιδρᾶν εἰς τὴν ἀντίληψιν εἰκόνων καὶ ἄλλων ἔργων τέχνης, αἵτινες παρατηροῦνται α) μεταξὺ παιδῶν τῆς αὐτῆς ἡλικίας, ἀλλ' ἐν διαφόρῳ περιέχοντι ἀξηθιέντων, β) μεταξὺ παιδῶν διαφόρου ἡλικίας, γ) μεταξὺ παιδῶν καὶ ἐνηλίκων καὶ δ) μεταξὺ ἐνηλίκων μεμορφωμένων καὶ ἀμορφῶτων. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τούτων τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης συνάγεται ἀσφαλῶς, ὅτι ἐλαχίστην ἐξέλιξιν τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ πρέπει νὰ προσδοκῶμεν ἀπὸ τοῦ εἰς ἑαυτὸν ἐγκαταλελειμμένου παιδός. Καὶ αὕτη δ' ἡ ἄνευ συστήματος, ἡ ἀσκόπως τελουμένη παρατήρησις καλλιτεχνικῶν ἔργων δὲν κατορθοῖ πολλά. Μόνη ἡ συστηματικὴ τοῦ παιδὸς καθοδήγησις καθιστᾷ αὐτὸν ἱκανόν, ὅπως ἀναγνωρίζῃ τὸ καλὸν καὶ τέρπηται ἐπ' αὐτῷ.

Κατὰ ταῦτα προβάλλονται εἰς τὸν διδάσκαλον σοβαραὶ ἀπαιτήσεις, ὅπως λαμβάνῃ τὰ προσήκοντα μέτρα πρὸς καλαισθητικὴν ἀγωγήν τῶν μαθητῶν του. Ἀπὸ τῆς καταλλήλου ἐπιδράσεως αὐτοῦ, καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τῆς ἱκανότητος αὐτοῦ, ὅπως κατὰ τὸν προσήκοντα χρόνον, ἐπὶ τῆς καταλλήλου ἐκάστοτε ὕλης καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν τρόπον στρέφῃ τὴν προσοχὴν τῶν παιδῶν πρὸς παρατήρησιν τῶν ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ καλλωνῶν ἐξαρτᾶται ἡ παρ' αὐτοῖς ἔγερσις καὶ διαμόρφωσις τῆς ἐπὶ τῷ καλῷ εὐαρεσθήσεως.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐκτείνωμεν τὸν λόγον ἐπὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ διδασκάλου. Θὰ περιορισθῶμεν νὰ ὑποδείξωμεν διὰ βραχέων, πῶς δύνανται νὰ χρησιμοποιῶνται σκοπίμως αἱ εἰκόνες πρὸς τοιαύτην καλαισθητικὴν ἀγωγήν.

Ἐν πρώτοις ἐπιβάλλεται, ὅπως αἱ εἰκόνες, αἱ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον χρησιμοποιούμεναι, σὺν τῇ καλαισθητικῇ ἀξίᾳ αὐτῶν εἶναι ἀνάλογοι καὶ πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῶν παιδῶν καὶ πρὸς τὸ ἐκάστοτε ἐπίπεδον τῆς φυσικῆς αὐτῶν καλαισθητικῆς ἐξελίξεως. Τότε μόνον ἀποφέρει τοὺς προσδοκωμένους καρποὺς ἔργον τι τέχνης, τότε ἡ καλλονὴ αὐτοῦ προσελκύει τὸ διαφέρον τοῦ παιδὸς καὶ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν ψυχὴν του, ὅταν οὗτος τυγχάνῃ ὄριμος πρὸς κατανόησιν αὐτῆς. Ἐνεκα τούτου προσλαμβάνει θεμελιώδη σημασίαν διὰ τὴν καλαισθητικὴν

ἀγωγήν τὸ ζήτημα τῆς ὀρθῆς ἐκλογῆς τῶν εἰκόνων καὶ λοιπῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, τῶν προσακτέων τοῖς παισὶ. Τούτου δ' ἀθετουμένου, οὐ μόνον δὲν ὑποβοηθοῦμεν τὴν καλαισθητικὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν, ἀλλ' εἶναι κίνδυνος καὶ νὰ παραβλάψωμεν αὐτήν. Ἄς ἔχωμεν δ' ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τὴν ἐκλογὴν ταύτην δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ προβαίνωμεν ἐπὶ τῇ βάσει προϋποθέσεων, ἰσχυρουσῶν διὰ τοὺς ἐνήλικας. Μὴ λησμονῶμεν ἰδίᾳ, ὅτι εἰκὼν κατωτέρας καλλιτεχνικῆς ἀξίας, περιεχομένου ὅμως προσιτοῦ εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ παιδὸς ἀσκεῖ ἐπ' αὐτὸν ἰσχυροτέραν καλαισθητικὴν ἐπίδρασιν, ἢ ἔργον μεγάλου ζωγράφου, ὅπερ οὗτος δὲν δύναται κατ' ἀξίαν νὰ ἐκτιμήσῃ. Ὁ παῖς ἔχει διαφέρον ὑπὲρ ἐκείνου, ἀπολαύει ἐκείνου, ὠφελεῖται καλαισθητικῶς ἐξ ἐκείνου, ὅπερ εἶναι σύμμετρον πρὸς τὴν φύσιν του.

Καὶ πρὸς τὴν ὀρθὴν δὲ ταύτην ἐκλογὴν παρέχουσι πολυτίμους νύξεις αἱ γενόμεναι πειραματικαὶ ἔρευναι. Ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴπομεν, εἰκόνες πρόσφοροι διὰ τε τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν καὶ τὴν καλαισθητικὴν ἀγωγήν τῶν παιδῶν εἶναι αἱ ἔχουσαι πραγματικὸν περιεχόμενον, καὶ δὴ αἱ παριστῶσαι πράξεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ σκηνάς, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ζωικοῦ καὶ τοῦ φυτικοῦ βασιλείου εἰλημμένας. Καὶ πάλιν δὲ διὰ τοὺς ἄγαν νεαροὺς παῖδας προτιμητέαι αἱ εἰκόνες, τῶν ὁποίων τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστερον, τ. ἔ. αἱ παριστῶσαι μονομερῆ πρόσωπα, ζῶα, πράγματα καὶ σκηνάς ἀπλουστάτας. Εἰς τοὺς προηγμένους πῶς τὴν ἡλικίαν δύνανται νὰ παρέχωνται εἰκόνες συνθετώτεραι. Εἰς μόνους δὲ τοὺς πρεσβυτέρους καὶ ἱκανῶς ἡσκημένους παῖδας εἶναι προσιταὶ εἰκόνες συναισθηματικοῦ περιεχομένου καὶ καθόλου ἔργα, προκαλοῦντα τυπικὸν καλλιτεχνικὸν διαφέρον. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον εἰκόνες ἐπικοῦ καὶ δραματικοῦ περιεχομένου ἐλκύουσι περισσότερον τοὺς παῖδας, ἢ αἱ ἔχουσαι λυρικὸν περιεχόμενον.

Ἄναγκαῖον εἶναι προσέτι νὰ ἐκλέγηται καὶ ἡ κατάλληλος στιγμή πρὸς καλαισθητικὰς ἐπισκοπήσεις τῶν εἰκόνων. Ὁ παῖς δὲν εἶναι πάντοτε ὁμοίως διατεθειμένος ψυχικῶς πρὸς ἀπόλαυσιν τοῦ καλοῦ. Καὶ ἡ παρ' αὐτῷ ἔγερσις καλλιτεχνικῆς διαθέσεως δὲν εἶναι δυνατὴ ἐν οἱαδήποτε στιγμῇ. Ἐπομένως δὲν πρέπει νὰ ὀρίζωνται ὧραι εἰδικαὶ πρὸς τοιοῦτους σκοπούς. Ἀπὸ τῆς δεξιότητος τοῦ διδασκάλου ἐξαρτᾶται, ὅπως ἀπασχολῆ πρὸς τοῦτο τοὺς παῖδας, ὅσάκις παρατηρεῖ, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἔχει καταλλήλως προδιατεθῆ ἢ ἔνεκα προηγηθέντος περιπάτου ἢ κατόπιν καταλλήλου διδασκαλίας ἢ ἀναγνώσματος. Ἐνταῦθα ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην περίπτωσιν ἔχει θέσιν ἢ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀσχολία τῶν παιδῶν.

Δὲν ἀρκεῖ ὅμως ἡ ἀπλή παροχὴ τῶν εἰκόνων πρὸ τῶν αἰσθήσεων τῶν παιδῶν, διότι μόνη ἡ θεὰ αὐτῶν, ὅσῳ μακρὸν χρόνον καὶ ἂν διαρκῆ, δὲν δύναται νὰ ἐξελίξη τὴν καλαισθητικὴν κατανόησιν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένην καλαισθητικὴν ἀπόλαυσιν. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται καὶ ἀνάλυσις αὐτῶν καὶ ἄσκησις τῶν παιδῶν εἰς τὸ συστηματικῶς παρατηρεῖν καὶ κρίνειν, τελουμένη τῇ συνεργασίᾳ διδασκάλου καὶ μαθητῶν.

Ὑψίστην ὡσαύτως σημασίαν ἔχει ὁ χρόνος, τ. ἔ. ἡ ἡλικία τοῦ μαθητοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας πρέπει νὰ ἀρχηται ἡ τοιαύτη εἰσαγωγή εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν κατανόησιν τῶν εἰκόνων. Καὶ ἐν τῷ σημείῳ δὲ τούτῳ πολυτίμους ἐπικουρίας παρέχουσιν αἱ γενόμεναι πειραματικαὶ ἔρευναι. Κατ' αὐτὰς παρὰ τῷ παιδί ἀναφαίνεται πολὺ βραδύτερον τῆς διανοητικῆς κατανόησεως τῆς εἰκόνος ἡ ἱκανότης τοῦ κρίνειν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ καλοῦ καὶ ἀπολαύειν αὐτοῦ. Ἡ προσπάθεια πρὸς καλλιτεχνικὴν ἐκτίμησιν τῆς εἰκόνος ἀναφαίνεται παρ' αὐτῷ βραδέως. Ἡ καλαισθητικὴ εὐαρέστησις προϋποθέτει τὴν ἱκανότητα τοῦ κρίνειν ἀπὸ αἰσθητικῆς ἀπόψεως. Ἐπὶ μακρὸν ὅμως ἀδυνατοῦσιν οἱ παῖδες νὰ προβαίνωσιν εἰς τοιαύτας κρίσεις, περιοριζόμενοι εἰς μόνον τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ σημεῖα εὐαρεσθήσεως ἐπὶ τῷ καλῷ δὲν παρατηροῦνται παρ' αὐτοῖς μέχρις ὠρισμένης ἡλικίας. Ὡσαύτως δὲν κατανοοῦνται ὑπ' αὐτῶν ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησεν ὁ καλλιτέχνης, ὁ τρόπος τῆς ἀπεικονίσεως καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιηθέντα μέσα.

Εἰδικώτερον δ' αἱ γενόμεναι ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι διδάσκουσι τὰ ἐπόμενα:

Μόνον ἀπὸ τοῦ 13^{ου} ἔτους παρατηροῦνται παρὰ τῷ παιδί ἀρχαὶ πρὸς αὐθόρμητον ἐκτίμησιν τῆς εἰκόνος ὡς καλλιτεχνήματος. Συνήθως ὅμως τοιαῦται αὐθόρμητοι καλλιτεχνικαὶ κρίσεις εἶναι σπάνιαι καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἔχουσιν ἡλικίαν 14 ἐτῶν. Καὶ ἡ ἱκανότης δ' αὕτη πρὸς καλλιτεχνικὴν κρίσιν διέρχεται τὰ ἐπόμενα στάδια ἐξελίξεως: α') Ὑποβάλλεται εἰς κρίσιν μεμονωμένον τι μέσον παραστάσεως καθ' ἑαυτό, χωρὶς νὰ ἄγῃται εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ὅλον καλλιτέχνημα. β') Ὑποβάλλονται εἰς κρίσιν μεμονωμένα ὡσαύτως σημεῖα τῆς εἰκόνος, ἅτινα ὅμως χρησιμοποιοῦνται νῦν πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ ὅλου ἔργου. γ') Ἡ ὅλη εἰκὼν ἀρχεται καθισταμένη ὑποκείμενον κρίσεως. Κατὰ τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην ἄγονται εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ὅλον αἱ λεπτομέρειαι τῆς κατασκευῆς τῆς εἰκόνος. Ἀπὸ τῆς περιόδου ταύτης ἐξετάζονται καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ καλλιτέχνου καὶ οἱ τρόποι τῆς ἀπεικονίσεως καὶ τὰ χρησιμοποιηθέντα μέσα. δ') Κατὰ κανόνα μόνον ἐν σπανίαις

περιπτώσεσι κατορθοῦσιν οἱ παῖδες, οἱ φοιτῶντες εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, τὸ ἐξ ὀκτῶ τάξεων ἀποτελούμενον, νὰ ἀνέλθωσι μέχρι τῆς 3ης τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν βαθμίδων.

ε') Κατὰ τὰ αὐτὰ πορίσματα μέχρι τοῦ 14^{ου} ἔτους ὁ παῖς δύναται νὰ ὑποβάλλῃ εἰς κρίσιν μόνον τὰ ἐπὶ μέρος σημεῖα τῆς εἰκόνας καὶ μόνον ταῦτα κατανοεῖ καλαισθητικῶς μέχρι τῆς ἡλικίας ταύτης. Ἡ κατανόησις τῶν σχέσεων τῶν ἐπὶ μέρος σημείων πρὸς τὸ ὅλον εἶναι δυνατὴ ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἔτους τῆς ἡλικίας, καὶ δὴ παρὰ παισὶν εὐφυεστεροῖς, διότι ἐξαρτᾶται μεγάλως καὶ ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τῆς νοημοσύνης. Μόνον δ' ἀπὸ τοῦ 16^{ου} ἔτους εἶναι δυνατὴ ἡ πλήρης πρόσκτησις τῆς ἱκανότητος τοῦ κρίνειν τὰς εἰκόνας ὡς καλλιτεχνήματα καὶ συναισθητῶς ἀνάλογον καλαισθητικὴν εὐαρέστησιν, ἐὰν ἔχη προηγηθῆ ἡ δέουσα συστηματικὴ καθοδήγησις. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν βραδείαν ταύτην φυσικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ὁποῖαν διατρέχει ἡ ἱκανότης τοῦ καλαισθητικῶς παρατηρεῖν εἰκόνας, εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ 10^{ου} ἔτους δύναται τις νὰ κρούσῃ τὰς θύρας τῆς ψυχῆς τοῦ παιδὸς καὶ νὰ ἀσκήσῃ ἐπιδράσεις ἐπὶ τὴν καλλιτεχνικὴν εἰσδεκτικότητά αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος κατορθοῖ νὰ ἀντιδιαστέλλῃ εἰκόνας ἔχουσας καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἀπὸ τῶν στερουμένων τοιαύτης.

Τὰ πορίσματα ταῦτα ὁδηγοῦσιν ἡμᾶς ἀσφαλῶς πρὸς καθορισμὸν καὶ τοῦ χρόνου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ ἀρχηται ἡ διὰ τῶν εἰκόνων καλαισθητικὴ ἀγωγή τοῦ παιδὸς καὶ τῆς μορφῆς, τὴν ὁποῖαν ὀφείλει αὕτη ἐκάστοτε νὰ προσλαμβάνῃ. Ἐξ αὐτῶν συνάγομεν τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον φοιτήσεως πρέπει νὰ ἀπέχωμεν προσπαθειῶν πρὸς συστηματικὴν καλαισθητικὴν ἀγωγὴν δι' εἰκόνων ἢ ἄλλων ἔργων τέχνης. Ὅσον ἀπόβλητος εἶναι ἡ ἀμέλεια, ἡ συνήθως παρὰ πολλοῖς διδασκάλοις παρατηρουμένη, πρὸς συστηματικὴν ἀγωγὴν τοῦ συναισθηματος τοῦ καλοῦ, τοσοῦτον ἀφ' ἑτέρου ἀποκρουστέα ἢ σπουδῆ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ. Πρόωροι αἰσθητικαὶ ἀναλύσεις ἔργων καλλιτεχνικῶν καὶ θεωρητικαὶ διδασκαλίαι δὲν εὐρίσκουσιν ἕδαφος κατανοήσεως ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ παιδός, συμβάλλονται δὲ μόνον πρὸς ἐπαύξησιν τῆς νευρικότητος αὐτοῦ.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως τὰ πορίσματα, τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ἐγένετο μνεία, δὲν ἀποκλείουσι τὴν ἀπαίτησιν, ὅπως, ὅσον τὸ δυνατόν ἐνωρίτατα, καὶ δὴ καθ' ὃν χρόνον δὲν εἶναι ἀκόμη ἐπιτετραμμένη συστηματικὴ καλαισθητικὴ ἀγωγή τοῦ παιδός, προπαρασκευάζωμεν αὐτόν, ὅπως κατανοῇ τὸ καλόν, θηρεύῃ αὐτὸ καὶ τέρπηται ἐπ' αὐτῷ. Πρὸς τὴν τοιαύτην προεργασίαν εἶναι δυνατὴ ἡ ἐφαρμογὴ ποικίλων μέσων,

π. χ. προσέγγισης τοῦ παιδὸς πρὸς τὴν φύσιν· φροντίς, ὅπως τὰ εἰς τὴν θέαν αὐτοῦ προσπίπτοντα ὄργανα, ἐπιπλα, σκεύη, στοιχῶσι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ καλοῦ· φροντίς περὶ καθαριότητος τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐνδυμάτων καὶ περὶ κομῆς συμπεριφορᾶς, ἐκδηλουμένης ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ διαλέγεσθαι, ἐν στάσει, κινήσει· φροντίς περὶ καθαριότητος τοῦ διδασκῆρου καὶ καταλλήλου διακοσμήσεως αὐτοῦ καὶ ἐπὶ πᾶσι φροντίς πρὸς χρῆσιν κατὰ τὴν διδασκαλίαν εἰκόνων καλλιτεχνικῆς ἀξίας.

Καὶ καθ' ὅλον δὲ τὸν χρόνον τῆς εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον φοιτήσεως, ὅταν θὰ ἀρχίσῃ ἡ συστηματικὴ προσπάθεια πρὸς καλαισθητικὴν θέαν τῶν εἰκόνων, εἶναι ἀνάγκη νὰ περιορίζηται αὕτη εἰς μόνον ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, ἅτινα ἐπιτρέπουσιν αἱ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ. Οὕτως ἄς προκαλῶνται κρίσεις, ἀναφερόμεναι εἰς μόνον τὰ ἐπὶ μέρους σημεῖα τῶν εἰκόνων. Ταῦτα, ὡς εἵπομεν, δύνανται νὰ κατανοήσωσι καλαισθητικῶς οἱ παῖδες κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην, ἐνῶ ἡ κατανόησις τῶν σχέσεων τῶν ἐπὶ μέρους πρὸς τὸ ὅλον δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατὴ βραδύτερον, ἐν τῷ γυμνασίῳ, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ 14^{ου} ἔτους, ἄς προχωρῇ ἡ καλαισθητικὴ ἐπεξεργασία τῶν εἰκόνων εἰς τὴν ἐπισκόπησιν τοῦ ὅλου καὶ εἰς ἐξέτασιν τῶν σχέσεων τῶν ἐπὶ μέρους πρὸς αὐτό. Ἐτι δὲ βραδύτερον δύνανται νὰ ἐξετάζωνται καὶ οἱ σκοποὶ τοῦ καλλιτέχνου, αἱ τεχνοτροπία αὐτοῦ, καὶ νὰ τελῶνται συγκρίσεις ἔργων αὐτοῦ πρὸς τὰς εἰκόνας ἄλλων καλλιτεχνῶν καὶ ἄλλαι λεπτότεραι ἐργασίαι τῆς καλαισθητικῆς κατανόσεως.
